

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.8.41>

LUKI JAKO PRZYCZYNA POWSTANIA ROZBIEŻNOŚCI W ZAKRESIE CZYNNOŚCI W ZAKRESIE INTERPRETACJI PRAWA

Vitaliy Serebyuk

kandydat nauk prawnych, docent,

kierownik Terytorialnego Centrum Serwisowego nr 8049

*Regionalnego Centrum Serwisowego Głównego Centrum Serwisowego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych
Ukrainy w Kijowie (oddział GCS MSW) (Kijów, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-2423-4931

vitkov84@ukr.net

Adnotacja. W artykule podkreślono specyfikę wąskiego i szerokiego podejścia do zrozumienia luk w aktach prawnych i ich wpływu na interpretację przepisów prawa. W celu kompleksowej analizy zastosowano szereg metod poznania naukowego: indukcję i dedukcję, metodę formalno-logiczną (dogmatyczną), porównawczo-prawną. Wyjaśniono, że przyczyną luk w przepisach są zarówno czynniki obiektywne, jak i subiektywne. Luki są eliminowane poprzez proces tworzenia i egzekwowania prawa. Podmioty egzekwujące wypełniając brakujący przepis regulacyjny, często dopuszczają zróżnicowanie norm prawa. Dlatego, jak pokazano, tylko praworządna działalność sądów wyższych może zagwarantować praktyce sądowej spójność i kolejność. Autor przyjmuje szerokie podejście do rozumienia luk w prawie, rozróżniając luki i wady aksjologiczne. Luka wynika z braku niezbędnych przepisów, instytucji prawnych, braku akceptacji aktów normatywnych, do których są odniesienia, nieporozumień, a także polisemii i niepewności norm prawa.

Słowa kluczowe: interpretacja przepisów prawa, technika prawna, luka, regulacja prawna, orzecznictwo, Sąd Najwyższy.

GAPS AS A CAUSE OF DISAGREEMENTS IN LEGAL INTERPRETATION ACTIVITY

Vitaliy Serebyuk

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,

Head of the territorial service center, № 8049

*Regional Service Center of the Main service center of the Ministry of Internal Affairs in Kyiv
(branch of the Main service center of the Ministry of Internal Affairs) (Kyiv, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0002-2423-4931

vitkov84@ukr.net

Abstract. The article highlights the specifics of narrow and broad approaches to understanding the gap in legislative acts and its impact on the interpretation of legal norms. For the purpose of comprehensive analysis, a number of methods of scientific knowledge were used: induction and deduction, formal-logical method (dogmatic), comparative-legal. It was found that the causes of gaps in the legislation are both objective and subjective factors. Gaps are eliminated through the law-making and law-enforcement process. Subjects of law enforcement, filling in the missing normative prescription, often allow different interpretations of legal norms. Therefore, only the law-interpreting activity of higher courts can guarantee consistency in judicial practice. The author takes a broad approach to understanding gaps, distinguishing between gaps and axiological defects. The gap is connected with the lack of necessary prescriptions, legal institutions, non-adoption of regulatory legal acts to which there are references, contradictions, as well as ambiguity and uncertainty of legal norms.

Key words: interpretation of legal norms, legal technique, legality, legal regulation, judicial practice, the Supreme Court.

ПРОГАЛИННІСТЬ ЯК ПРИЧИНА ВИНИКНЕННЯ РОЗБІЖНОСТЕЙ У ПРАВОТЛУМАЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Віталій Середюк

кандидат юридичних наук, доцент,

начальник територіального сервісного центру № 8049

*регіонального сервісного центру Головного сервісного центру Міністерства внутрішніх справ
України в м. Києві (філія ГСЦ МВС) (Київ, Україна)*

ORCID ID: 0000-0002-2423-4931

vitkov84@ukr.net

Анотація. У статті висвітлено питання про особливості вузького та широкого підходів до розуміння прогалінності в законодавчих актах та її вплив на тлумачення норм права. З метою всебічного аналізу використано низку методів наукового пізнання: індукцію та дедукцію, формально-логічний метод (догматичний), порівняльно-правовий. З'ясовано, що причинами прогалін у законодавстві є як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. Прогаліни

усуваються за допомогою правотворчого та правозастосовного процесу. Суб'єкти правозастосування заповнюючи відсутній нормативний припис, нерідко допускають різнотлумачення норм права. Тому, як показано, лише правотлумачна діяльність вищих судів може гарантувати судовій практиці узгодженість та послідовність. Автор дотримується широкого підходу до розуміння прогалин у праві, розмежовуючи прогалини та аксіологічні дефекти. Прогалина пов'язана з відсутністю необхідних приписів, правових інститутів, неприйняття нормативно-правових актів, до яких є відсилання, розбіжностями, а також багатозначністю і невизначеністю норм права.

Ключові слова: тлумачення норм права, юридична техніка, прогалинність, правове регулювання, судова практика, Верховний Суд.

Вступ. Переважно дефекти юридичної техніки стають причиною розбіжностей у практиці тлумачення норм права. До прикладу, тенденцією сучасного українського законодавства є порушення межі між законами та підзаконними нормативно-правовими актами.

Одними з найбільш «агресивних» недоліків законодавства, які стають основою для свавілля є прогалини у праві. Вчення про прогалини в праві безперечно визнається частиною правової дефектології. Досить докладно вивчалися прогалини у праві закордонною наукою.

Трапляється, що текстуальне вираження норм права розширюється до надмірних розмірів, перевантажується переліками, чисельними відсиланнями або стає надто деталізованим.

Мета статті полягає у висвітленні питання про особливості вузького та широкого підходів до розуміння прогалинності в законодавчих актах та її вплив на тлумачення норм права.

Аналіз публікацій та джерел. До питань про прогалинність як техніко-юридичний дефект, який є однією з причин виникнення розбіжностей у тлумаченні норм права зверталися С. Алексєєв, І. Кожокар, І. Косцова, Ю. Матат, С. Нарутто, І. Онишук, О. Петришин, Т. Поличко, І. Тетеря, І. Спасібо-Фатеева, І. Шутак та інші.

Багато теоретичних та практичних аспектів ще потребують наукового осмислення у цій галузі. У своїх роботах дослідники позначили проблеми тлумачення права «вічними», тим самим поставивши під сумнів можливість вироблення оптимальних шляхів розв'язання цих проблем.

Виходячи із завдання дослідження, проблематика тлумачення норм права вимагає повного та всебічного аналізу на основі наукових **методів:** індукції та дедукції, формально-юридичного, порівняльно-правового, синхронного та діахронного методів. Важливим є також формально-логічний метод (догматичний), який полягає у логічному й послідовному викладенні думки, дотриманні законів (тотожності, несуперечності, виключення третього, достатньої підстави) та правил формальної логіки.

Результати та їх обговорення. Прогалини у праві – це «фактичні прогалини в законодавстві у сенсі відсутності конкретної норми для вирішення певних випадків у сфері права. Під правовими прогалинами С. Алексєєв розуміє неповноту чинного законодавства, що виражається у відсутності конкретного нормативного припису щодо фактичних обставин у сфері правового регулювання (Алексєєв, 1974: 261).

В основі так званої германської формальної догматичної юриспруденції лежить вчення про логічну закінченість правової системи, сформульоване у працях історичної школи. Відповідно до цього вчення об'єктивне право містить у собі норми права: одні з яких прямо виражені у законі, інші шляхом застосування формальної логіки можуть бути виведені із закону у вигляді тлумачення. Савіньї проводить різницю між нормальним і патологічним станом закону. У першому випадку трапляється тлумачення повних, «комплектних», законів, у другому – тлумачення неповних, недостатніх, законів. Принцип тлумачення комплектних законів полягає у реконструкції волі законодавця: інтерпретатор відтворює думку законодавця. Інтерпретатор повинен виходити із внутрішньої послідовності права. Мета закону повинна бути виведена з норм, що є в наявності, і розкрита за допомогою логічних операцій індукції та абстракції. (Спасібо-Фатеева, 2011: 58).

На доктринальному рівні виокремлюють дві основні ознаки прогалинності: факт входження спірної ситуації у суспільні відносини, що підлягають регулюванню та неможливість розв'язання зазначеної ситуації за допомогою чинних норм права (Кожокар, 2020: с. 151).

Найчастіше виявлення уявних прогалин свідчить про прогалини у професійній правосвідомості. Велику негативну роль у виявленні та подоланні уявних прогалин відіграє судова практика, що має нормативний характер і розходиться з положеннями закону, приклади якої, на жаль, численні. Уявні прогалини не є техніко-юридичними дефектами, їхнє негативне значення полягає в тому, що їхнє усунення необґрунтовано збільшує обсяг нормативного матеріалу, а також веде до радикального легалізму та крайньої юридизації суспільства.

Судова практика є усталеною практикою вирішення судами конкретних справ. Суб'єктам застосування права адресується визначений стандарт застосування і тлумачення положень законодавства. Коли є недостатня ясність та неповнота правового регулювання це має важливе значення. Усталені правові положення, вироблені судовими органами, конкретизують закони, стають правовим орієнтиром при розв'язанні спірних питань за умов, коли у нормативно-правових актах містяться прогалини чи інші дефекти права. В Україні судовим органом, до повноважень якого законодавством віднесено забезпечення сталості та єдності судової практики, у тому числі забезпечення однакового застосування судами норм права, є Верховний Суд. Результатом реалізації указаних повноважень Верховним Судом є формулювання висновків щодо застосування норм права, які закріплюючи конкретні стандарти тлумачення правових норм, слугують орієнтиром у застосуванні відповідних норм права як для нижчих судів, так і інших суб'єктів, які застосовують у своїй діяльності зазначені норми права (Матат, 2020).

До прикладу, Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 182/7347/18, з огляду на підстави заявленого позову, вирішив, що «застосуванню підлягають положення статей 391, та глави 32 «Право користування чужим майном» ЦК України, оскільки застосування до регулювання житлових відносин положень ЖК Української РСР, прийнятого 30 червня 1983 року не відповідає реаліям сьогодення та змісту нинішніх суспільних відносин. Натомість ЦК України є кодифікованим актом законодавства, який прийнято пізніше, а тому темпоральна колізія норм права має вирішуватися саме на користь норм ЦК України (правовий висновок, викладений Верховним Судом у постанові від 13 жовтня 2020 року» (Постанова Верховного Суду, 2020).

На переконання І. Косцової, Верховний Суд має можливість інтерпретувати норми права ще на стадії розробки. Вищий спеціалізований суд надає рекомендаційні роз'яснення щодо питання застосування законодавства стосовно рішення відповідної судової юрисдикції. Верховний Суд здійснює роз'яснення щодо питання застосування законодавства на основі узагальнення судової практики та аналізу судової статистики (Косцова, 2015: 28).

Зазначимо, що наявна певна кількість постанов Верховного Суду, у яких хаотично застосовано позицію викладену у наведеній постанові Великої Палати Верховного Суду. Так склалось, що питання пропорційності та балансу захисту прав сторін спору має досить оціночний характер і сприймається різними суддями по своєму. При цьому висновок Великої Палати Верховного Суду був викладений таким чином, що у ньому відсутні чіткі критерії розв'язання вказаних питань. Для прикладу, посилаючись на вказану позицію Великої Палати Верховний Суд відмовлявся виселяти (або вселяв) колишніх членів сім'ї власника, зокрема у таких постановах: від 03.02.2021 року у справі № 501/2010/18; від 17.20.2021 року у справі № 333/3354/17; від 20.02.2021 року у справі № 214/3899/17 тощо. А в наступних постановах, використовуючи наведені висновки Великої Палати Верховний Суд погоджувався з правильністю виселення (відмовою у вселенні) колишніх членів сім'ї власника: від 20.01.2021 року у справі № 668/13127/15; від 03.02.2021 року у справі № 643/3624/16; від 24.02.2021 року у справі № 940/1287/19-ц тощо (Тетеря, 2021).

З іншого боку, надмірне правове регулювання вносить плутанину, а також «веде до обмеження свободи особистості, «гасить» енергію людей, ... викликає інфляцію законодавства, здатну взагалі паралізувати право як соціальний регулятор». При цьому зайва врегульованість поряд із зовнішнім аспектом (велика кількість нормативних актів) може характеризуватись також внутрішнім (повтор інформації в тому самому нормативному акті, що не несе додаткового навантаження). Правову визначеність порушує заміна нормативних приписів, конкретних норм права у законах декларативними положеннями. Крім того, конкретизація останніх, наповнення їх змістом із єдиною метою можливого втілення у конкретних відносинах викликає необхідність прийняття численних підзаконних відомчих актів (Нарутто, 2015: 11).

Нерідко під час правозастосування виникають розбіжності між законами та підзаконними нормативно-правовими актами. Це зумовлює порушення прав і свобод людини і громадянина. Внаслідок ігнорування державою конституційних прав і свобод громадян, шляхом прийняття антиконституційних законів найчастіше виникають конфлікти між державою та громадянами. Конституційний Суд України не дозволяє законодавцям відступати від принципу непорушності конституційних прав і свобод людини і громадянина, скасовуючи неконституційні норми права (Поличко, 2020: 126).

Приміром, земельне законодавство занадто суперечливе і складне, особливо для іноземних інвесторів. Його вже давно потрібно систематизувати й зібрати в один документ. Техніко-юридичний аспект зарегульованості земельного законодавства полягає в бажанні вмістити до законодавства якомога більше дозволів – там, де потреби у них абсолютно немає. Окрім «засмічення» правового поля, такий підхід може створити враження, що у випадках відсутності спеціального дозволу все інше заборонено. По-друге, так звану «нормою» для нормативних актів земельного законодавства стало сліпе копіювання до них положень інших документів, часто – більш загальних. Іноді при цьому вихідний матеріал піддається «творчому опрацюванню», внаслідок чого законодавство не лише засмічується, але й створюються колізії. Третім, ще одним типовим недоліком стало вміщення до нормативно-правових актів положень, що не мають регулятивного значення. Таких у земельному законодавстві не злічити. Це преамбули (які насправді є непотрібними анотаціями), визначення термінів (здебільшого двозначні), «принципи» (насправді простим проголошенням в законі правовий принцип створити неможливо), різного роду застереження (порушники «несуть відповідальність, встановлену законом») тощо. Вони ускладнюють використання тексту закону, обумовлюють значні витрати на тиражування непотрібного тексту, його вивчення тощо (Як подолати надлишковість у земельному законодавстві України, 2019).

Підтвердженням того, що землеустрій в Україні став надзвичайно зарегульованим видом економічної діяльності, а той факт, що загальна кількість виявлених нормативно-правових актів – 877, з них чинні – 537 (61%). А те, що 39 % нормативно-правових актів, які регулювали землеустрій, вже втратили чинність, свідчить про високу динамічність змін у нормативно-правовому регулюванні. За результатами пошуку нормативно-правових актів, які регулюють діяльність оцінювачів у сфері оцінки земельних ділянок, виявлено 111 документів, з яких чинними є 64 документи (58 %). Із загальної кількості виявлених нормативно-правових актів до актів законодавства належать 20, в тому числі 17 чинних (85 %). Крім того, в останні роки зростає кількість випадків прийняття підзаконних нормативних актів, відповідність яких актам законодавства є сумнівною. Слід окремо відзначити, що методичне регулювання таких видів землеоціночних робіт як бонітування ґрунтів та економічна оцінка земель на рівні підзаконних актів в Україні практично не здійснюється (Як подолати надлишковість у земельному законодавстві України, 2019).

І. Шутак зазначив: «У випадках, де різне тлумачення правових положень судами виникає внаслідок відсутності дефініцій, лише правотлумачна діяльність вищих судів може слугувати тим запобіжником, що забезпечуватиме узгодженість і послідовність судової практики» (Шутак, 2021: 9).

Таким чином, погоджуємось з І. Онищуком у тому, що «з метою позитивного сприяння інтеграції в європейську правову систему передусім необхідно сформувати структуроване та скоординоване законодавство, яке відповідало би вимогам модернізованого громадянського суспільства і держави. Для реалізації окресленого завдання доцільно фундаменталізувати та професіоналізувати нормотворчу діяльність, створити ефективний механізм системи управління правотворчим процесом та правовою системою» (Онишук, 2018: 22).

Обговорення. Прогалинність усувається за допомогою правотворчого та правозастосовного процесу. Суб'єкти правозастосування заповнюючи відсутній нормативний припис, нерідко допускають різнотлумачення норм права. Тому лише правотлумачна діяльність вищих судів може гарантувати судовій практиці узгодженість та послідовність. В Україні Верховний Суд відтворює в судових рішеннях розуміння змісту принципів та норм права.

Висновки. Для теорії права характерне широке та вузьке розуміння прогалин. При вузькому підході констатація прогалини можлива лише тоді, коли відносини вже входять до сфери правового регулювання, але не передбачено їх усунення. При широкому підході в прогалину включаються відсутність необхідних розпоряджень (політико-правовий недогляд), розбіжності та відсутність правових інститутів, і неприйняття нормативно-правових актів, до яких є відсилання, і навіть багатозначність та невизначеність норм права.

Ми дотримуємося першого підходу, оскільки, на наше переконання прогалина пов'язана лише з відсутністю норми права, необхідної для регулювання будь-якого аспекту відносин, загалом уже підданого правовій регламентації. Подібний підхід дозволяє розмежовувати прогалини та аксіологічні дефекти.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С. С. Проблемы теории права : в 2 т. Свердловск, 1974. Т. 2. 396 с.
2. Кожокарь И. П. Техничко-юридические дефекты в российском праве : дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2020. 414 с.
3. Косцова И. П. Судебное толкование норм права в Украине: теоретико-практические аспекты. *Наше право*. 2015. № 6. С. 26–32.
4. Матат Ю. І. Роль висновків, викладених в постановках Верховного Суду у застосуванні права за наявності прогалин у законодавстві 24.11.20 12:29. URL: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2182%3A25112020-21&catid=270%3A1-122020&Itemid=333&lang=ru
5. Нарутто С. В. К вопросу о правовой определенности законодательства. *Актуальные проблемы российского права*. 2015. № 11. С. 9–19.
6. Онишук І. І. Моніторинг правових колізій і прогалин у законодавстві України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 6. С. 21–26.
7. Поличко Т. В. Верховенство конституційних норм у національній системі права: порівняльно-аналітичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук; 12.00.02. Ужгород, 2020. 209 с.
8. Постанова Верховного Суду від 13 жовтня 2020 року у справі № 447/455/17 (провадження № 14-64цс20)). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/93217994>
9. Тетеря І. ТОП-5 суперечливих правових позицій судів у житлових спорах. *Юридична газета*. 16 березня 2021. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/top5-superechlivih-pravovih-pozicij-sudiv-u-zhitlovih-sporah.html>
10. Харьковская цивилистическая школа: в духе традиций: монография / под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право, 2011. 296 с.
11. Шутак І. Д. Юридична техніка подолання множинного тлумачення норм права. *Європейські перспективи* 2021. № 4. С. 5–13. DOI 10.32782/EP.2021.4.1
12. Як подолати надлишковість у земельному законодавстві України? Матеріали науково-практичного семінару, який відбувся на факультеті землевпорядкування НУБіП. 19 травня 2019 року. URL: <https://nubip.edu.ua/node/60939>

References:

1. Alekseev, S. S. (1974). Problemy teorii prava : v 2 t. [Problems of the theory of law]. Sverdlovsk, 2, 396. [in Russian].
2. Koscova, I. P. (2015). Sudebnoe tolkovanie norm prava v Ukraine : teoretiko-prakticheskie aspekty [Judicial interpretation of legal norms in Ukraine: theoretical and practical aspects]. *Nashe pravo*, 6, 26–32. [in Russian].
3. Kozhokar', I. P. (2020). Tehnichko-juridicheskie defekty v rossijskom prave [Technical and legal defects in russian law] : diss. ... dokt. jurid. nauk: 12.00.01. Moskva, 414. [in Russian].
4. Matat, Ju. I. (2020). Rol' visnovkiv, vikladenih v postanovah Verhovnogo Sudu u zastosuvanni prava za najavnosti progalin u zakonodavstvi [The role of conclusions set forth in Supreme Court rulings in the application of law in the presence of gaps in legislation]. 24.11.20 12:29 URL: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2182%3A25112020-21&catid=270%3A1-122020&Itemid=333&lang=ru [in Ukrainian].
5. Nacional'nij universitet bioresursiv i prirodokoristuvannja (2019). Jak podolati nadlishkovist' u zemel'nomu zakonodavstvi Ukraini? [How to overcome redundancy in land legislation of Ukraine?] : Materiali naukovopraktichnogo seminaru, jakij vidbuvsja na fakul'teti zemlevporjadkuvannja NUBiP. 19 travnja 2019 roku. URL: <https://nubip.edu.ua/node/60939> [in Ukrainian].
6. Narutto, S. V. (2015). K voprosu o pravovoj opredelennosti zakonodatel'stva [On the issue of legal certainty of legislation]. *Aktual'nye problemy rossijskogo prava*, 11, 9–19. [in Russian].

7. Onyshchuk, I. I. (2018). Monitoring pravovih kolizij i progalin u zakonodavstvi Ukraïni [Monitoring of legal conflicts and gaps in the legislation of Ukraine]. *Naukovi zapiski Institutu zakonodavstva Verhovnoi Radi Ukraïni*, 6, 21–26. [in Ukrainian].
8. Polichko, T. V. (2020). Verhovenstvo konstitucijnih norm u nacional'nij sistemi prava: porivnjal'no-analitchne doslidzhennja [The supremacy of constitutional norms in the national legal system: a comparative and analytical study] : dis. ... kand.. jurid. nauk; 12.00.02. Uzhgorod, 209. [in Ukrainian].
9. Shutak, I. D. (2021). Juridichna tehnika podolannja mnozhinnogo tlmachennja norm prava [Legal technique for overcoming multiple interpretations of legal norms]. *Evropejs'ki perspektivi*, 4, 5–13. DOI 10.32782/EP.2021.4.1 [in Ukrainian].
10. Spasibo-Fateeva, I. V. (red.) (2011). Har'kovskaja civilisticheskaja shkola: v duhe tradicij : monografija [Kharkov civil school: in the spirit of traditions: monograph]. *Pravo*, 296. [in Russian].
11. Teterja, I. (2021). TOP-5 superechlivih pravovih pozicij sudiv u zhitlovih sporah [TOP-5 controversial legal positions of courts in housing disputes]. *Juridichna gazeta*. 16 bereznja 2021. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/top5-superechlivih-pravovih-pozicij-sudiv-u-zhitlovih-sporah.html> [in Ukrainian].
12. Verhovnij Sud (2020). Postanova Verhovnogo Sudu vid 13 zhovtnja 2020 roku u spravi № 447/455/17 (provadzennja № 14-64cs20)) [Resolution of the Supreme Court dated October 13, 2020 in case No. 447/455/17 (proceedings No. 14-64cs20)]. URL: <https://verdictum.ligazon.net/document/93217994> [in Ukrainian].